
ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

† ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ
(1921-2013)

Στις 12.11.2013 έφυγε από τη ζωή πλήρης ημερών ο Στυλιανός Αλεξίου, αρχαιολόγος, φιλόλογος και λογοτέχνης, ένας από τους πρωτεργάτες του Πανεπιστημίου Κρήτης ως καθηγητής της Υστεροβυζαντινής Φιλολογίας για δώδεκα χρόνια και κατόπιν ομότιμος καθηγητής του, αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 1982, επίτιμος διδάκτορας των Πανεπιστημίων της Πάντοβας, των Αθηνών και της Κύπρου και τιμημένος με διάφορα βραβεία και τον χρυσό σταυρό της Αρχιεπισκοπής Αυστραλίας.

Ο Στυλιανός Αλεξίου γεννήθηκε στο Ηράκλειο (Κάστρο) της Κρήτης. Μόνιμος κάτοικος της πόλης αυτής και του νησιού (εκτός από την τριετία στην οποία υπηρέτησε ως αρχαιολόγος στη μόλις απελευθερωμένη Ρόδο), δεν θέλησε να απομακρυνθεί από την Κρήτη ακόμη και όταν του προτάθηκαν, αλλού, θέσεις υψηλότερες από εκείνην που κατείχε. Πρωτεργάτης των μεταπολεμικών κρητολογικών σπουδών, επέλεξε να γράφει όλα τα βιβλία και τα μικρότερα μελετήματα και άρθρα του στη γενέθλια πόλη, την ίδια όπου έζησαν ένα μέρος της ζωής τους ο Χορτάτσης, ο Κορνάρος και ο Μπουνιαλής, ποιητές της Αναγέννησης και του Μπαρόκ που ο ίδιος (κάποτε και σε συνεργασία με τη γυναίκα του) ανέδειξε, μεταξύ αρκετών άλλων, με τις εκδόσεις του. Πόλη που απέχει λίγα μόλις χιλιόμετρα από την Κνωσό, την πρωτεύουσα του μινωικού πολιτισμού, ο οποίος υπήρξε το πρώτο επίμονο αντικείμενο των επιστημονικών του ενασχολήσεων. Γιατί ο Αλεξίου ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του ως αρχαιολόγος και, στην Κρήτη, υπήρξε για πολλά χρόνια διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, ιδρυτής αρχαιολογικών μουσείων σε άλλες πόλεις και Έφορος Αρχαιοτήτων Κρήτης, με πλούσιο ανασκαφικό έργο, σταθμό για την εξέλιξη της μινωικής αρχαιολογίας, και με γνωστότερο σύγγραμμά του τον *Μινωικό πολιτισμό* (1964), έργο για το ευρύ κοινό που είχε διεθνή απήχηση. Η γόνιμη αυτή θητεία του εξηγεί και τη διπλή ροπή του, προς την ιστορική εξακρίβωση και προς την απόλαυση της τέχνης, ροπή που, όπως θα δούμε, σφράγισε και το φιλολογικό του έργο.

Ασφαλώς η υπογραφόμενη δεν θεωρεί τον εαυτό της αρμόδιο να αποτιμήσει το αρχαιολογικό έργο του Στυλιανού Αλεξίου, για το οποίο έχουν

εκφράσει (και θα εκφράζουν) την κρίση τους ειδικοί επιστήμονες. Μπορεί, όμως, να αναφέρει εδώ την ευαισθησία του στην προσέγγιση της μινωικής τέχνης, καθώς δεν έπαυσε μέχρι το τέλος να γοητεύεται από τη μικροτεχνία της, π.χ. τους σφραγιδολίθους, «τέλεια παράσταση χαριτωμένων λεπτομερειών της ζωής ή της λατρείας επάνω σε μικρές πέτρες σκαλισμένες με πολύ μεγάλη τέχνη»· σημειώνει επίσης τη συμβολή του στη νηφάλια προσέγγιση ιστορικών μύθων όπως η περίφημη «μινωική ειρήνη», καθώς και το παράπονό του για την απουσία λογοτεχνικών κειμένων ανάμεσα στα γραπτά μνημεία που διασώθηκαν από τον πολιτισμό αυτό.

Στην ουσία, η δεύτερη και τελευταία μεγάλη του αγάπη υπήρξε η λογοτεχνία – ως μη λησμονούμε άλλωστε, την προέλευσή του από γνωστή οικογένεια λογοτεχνών και λογίων (παππούς του ήταν ο τυπογράφος/εκδότης εφημερίδων και ένθερμος βενιζελικός Στυλιανός Αλεξίου, πατέρας του ήταν ο ποιητής, κριτικός και μουσικός Λευτέρης Αλεξίου, θείες του οι πεζογράφοι Έλλη Αλεξίου και Γαλάτεια Αλεξίου-Καζαντζάκη). Έτσι, αν και για μεγάλο διάστημα κύρια επιστημονική και επαγγελματική ενασχόλησή του ήταν ο μινωικός πολιτισμός, από πολύ νωρίς έδωσε στην επιστημονική κοινότητα εμβληματικές μελέτες για την Κρητική Λογοτεχνία της «ακμής» («Ο χαρακτήρ του Ερωτόκριτου», 1952, και *Η κρητική λογοτεχνία και η εποχή της*, 1953, εμπλουτισμένη αργότερα, 1985) και μια ανθολογία της (1954, βελτιωμένη αργότερα), έργα που άλλαξαν το τοπίο και τις αντιλήψεις μας για τον πολιτισμό της Κρήτης στα χρόνια της βενετοκρατίας, για τον λόγιο χαρακτήρα της λογοτεχνικής παραγωγής και για τους ποιητές που δημιούργησαν τα μείζονα κρητικά έργα, ενώ άρχισε να δημοσιεύει ήδη από το 1963 τις πρώτες του κριτικές εκδόσεις έργων, του *Απόκοπου* και της *Βοσκοπούλας*, δεκαεφτά χρόνια πριν από την πολύ σημαντική για τη νεοελληνική φιλολογία κριτική έκδοση του *Ερωτόκριτου* –την έκδοση που έδωσε στους μελετητές το απαραίτητο εργαλείο για να στρέψουν την προσοχή τους κυρίως στο ίδιο το κείμενο του έργου, την ποιητική του, έως και την επιστημονικά νεότερη (ηλεκτρονική) μελέτη της γλώσσας και του ύφους του. Γιατί πάνω στην έκδοση αυτή στηρίχθηκε ο τετράτομος Πίνακας Συμφαζομένων του *Ερωτόκριτου*, καρπός συνεργασίας του Πανεπιστημίου του Cambridge (David Holton) και του Boston College (Ντία Φιλιππίδου), για το ποίημα γράφτηκαν μονογραφίες, διδακτορικές διατριβές και πλήθος μελετών από Έλληνες και ξένους νεοελληνιστές, ενώ μέσα στην πρώτη δεκαετία του 21ου αι. οργανώθηκαν δύο διεθνή συνέδρια με αποκλειστική θεματική τους την ποιητική και την απήχηση της μυθιστορίας του Κορνάρου: τίποτε από αυτά δεν θα ήταν δυνατό χωρίς την ανανέωση του ενδιαφέροντος που έφερε η έκδοση του Στυλιανού Αλεξίου, ο οποίος στη συνέχεια, σε συνεργασία με τη σύζυγό του, φιλόλογο Μάρθα Αποσκήτη-Αλεξίου, έδωσε

κριτικές ή φιλολογικές εκδόσεις και άλλων κρητικών έργων: της *Ερωφίλης* (1988) και της *Ελευθερωμένης Ιερουσαλήμ* (των «*Ιντερμεδίων*») του Χορτάτση (1992), της ανώνυμης κρητοεπτανησιακής τραγωδίας *Ζήνων* (1991) και του *Κρητικού Πολέμου* του Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή (1995). Οι εκδόσεις του διακρίνονται για τη γερή, διαχρονική γνώση του κρητικού ιδιώματος και τη διορθωτική τόλμη.

Ως έντονα κρητοκεντρικός μελετητής και εκδότης, δεν περιορίστηκε, ωστόσο, στην Κρητική λογοτεχνία της περιόδου 15ος-17ος αι. Βγαίνοντας από ένα σπίτι δημοτιστών και εκτιμώντας τόσο το δημοτικό τραγούδι όσο και τα κύρια λογοτεχνικά δημώδη έργα από τον ύστερο Μεσαίωνα κ.ε., έγραψε αξιόλογα μελετήματα για τον *Βασίλειο Διγενή Ακρίτη*, με αποκορύφωμα την τολμηρή στην κατάσταση της κριτική έκδοση της (προβληματικής στη χειρόγραφη παράδοση) παραλλαγή του Escorial (1985), ενώ, μελετώντας και πολύ νεότερους λογοτέχνες που συνδέονται έμμεσα (λόγω καταγωγής) ή άμεσα με την Κρήτη, εργάστηκε και για την ανθολογική, σχολιασμένη έκδοση *Ποιημάτων και πεζών* του Σολωμού (1994), που προκάλεσε ζωηρές φιλολογικές ενστάσεις και συζητήσεις, ενώ παλαιότερα είχε επιμεληθεί και μια ανθολογία *Από το ποιητικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη* (1977).

Δεν θα πρέπει να παραλειφθεί από την αδρομερή αυτή παρουσίαση του δημοσιευμένου έργου του η πολύ χρήσιμη κατά καιρούς έκδοση διάσπαρτων, κάποτε και έντονα μαχητικών, μελετημάτων του σε «θεματικούς» τόμους (όπως τα: *Μινωικά και Ελληνικά· Δημώδη βυζαντινά· Κρητικά φιλολογικά Σολωμικά·* πρβ. και το *Σολωμός και σολωμιστές*), και κυρίως η ογκώδης *Ελληνική λογοτεχνία από τον Όμηρο στον 20ό αιώνα*, ένα έργο με τη «σπάνια ιδιότητα να παρουσιάζει ένα διαχρονικό πανόραμα της ελληνικής λογοτεχνίας σε ολόκληρη την ιστορική της πορεία», κατά την εύστοχη περιγραφή του Alfred Vincent, βιβλίο που έχει αποδέκτη όχι μόνο τον ειδικό επιστήμονα, αλλά μάλλον, και κυρίως, τον μέσο μορφωμένο αναγνώστη, μια κατηγορία αναγνωστικού κοινού στις ανάγκες της οποίας ο Αλεξίου είχε τη σοφία και το χάρισμα να απευθύνει τον γραπτό του λόγο όποτε το θεωρούσε χρήσιμο ή απαραίτητο.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η ενασχόλησή του με την ποίηση και από τη θέση του δημιουργού ή του μεταφραστή: πριν από ένα χρόνο εξέδωσε τη συλλογή ποιημάτων του *Στίχοι επιστροφής*, λίγο καιρό πριν από το θάνατό του μια μετάφραση αποσπασμάτων από την ομηρική *Οδύσεια*. ενώ μερικά χρόνια νωρίτερα είχε δημοσιεύσει τη μετάφραση μιας επιλογής σονέτων του Shakespeare.

Για όλα τα παραπάνω η φιλολογική κοινότητα έχει ήδη αποφανθεί, τις περισσότερες φορές θετικά, κάποτε και επιφυλακτικά ή αντιρρητικά· αλλά

οι φιλολογικές διαμάχες είναι κάτι γόνιμο, ιδίως όταν αφορούν ριζοσπαστικές προτάσεις, όπως ήταν συχνά οι φιλολογικές απόψεις και προτάσεις του Στυλιανού Αλεξίου. Εδώ, θα προτιμούσα να μην προχωρήσω άλλο με μια αναλυτική παράθεση και αποτίμηση της επιστημονικής προσφοράς του (που μπορεί, άλλωστε, εύκολα να καταγραφεί και να συντεθεί με βάση τα υπάρχοντα βιοεργογραφικά βοηθήματα, έντυπα και ηλεκτρονικά). Θα ήθελα να κλείσω το κείμενο τούτο με την αναφορά στον πανεπιστημιακό δάσκαλο, και στον άνθρωπο που είχε την αρχοντιά να τιμά με τη φιλία και την εκτίμησή του τους νεότερους επιστήμονες.

Τον Στυλιανό Αλεξίου τον θυμούνται οι γενιές των φοιτητών του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Ρέθυμνο με αναμνήσεις μόνο καλές, για την ευγένεια, την ηρεμία, και ακόμη το χιούμορ του μέσα στις πανεπιστημιακές αίθουσες. Στη διάρκεια των παραδόσεών του έδινε ιδιαίτερη σημασία στη σωστή ανάγνωση των λογοτεχνικών κειμένων προτρέποντας τους φοιτητές να ασκηθούν σ' αυτήν. Μπορεί να μην ανέλαβε ποτέ την επίβλεψη φοιτητών μεταπτυχιακού και διδακτορικού κύκλου, ωστόσο προσέφερε ερευνητικές κατευθύνσεις μέσα από τα βιβλία του, που απλόχερα χάριζε, μέσα από την τακτική και πλούσια αλληλογραφία του, και κρατώντας το σπίτι του ανοιχτό σε όποιον νεαρότερο ερευνητή ζητούσε να τον επισκεφθεί και να ζητήσει τη συμβουλή του· η έγνοια του για τις νεότερες γενιές των φιλόλογων και των ιστορικών δεν τον εγκατέλειψε μέχρι το τέλος, και ρωτούσε με ενδιαφέρον να μάθει για τους σημερινούς φοιτητές και τα ενδιαφέροντά τους.

Ο Στυλιανός Αλεξίου μιλούσε και έγραφε μια γλώσσα καθαρή, με ακρίβεια και λιτότητα, και υπήρξε ίσως ένας από τους τελευταίους συνεπείς επιστολογράφους της εποχής μας· όταν λάβαινε κανείς σ' αυτά τα χρόνια της ηλεκτρονικής ή τηλεφωνικής αλληλογραφίας/επικοινωνίας μια χειρόγραφη, πάντα επιμελημένη και καθαρογραμμένη επιστολή του, ήταν σαν η μηχανή του χρόνου να τον μετέφερε σε άλλες εποχές. Υπήρξε, επίσης, άνθρωπος κοινωνικός και με έμφυτη τη φιλόξενη διάθεση: καλούσε συχνά, σε γνωστά καφέ και εστιατόρια του Ηρακλείου, παλιούς του μαθητές, ξένους φιλόλογους, νέους επιστήμονες, συντοπίτες του ή περαστικούς από την πόλη, και απολάμβανε τη συζήτηση μαζί τους, εκδηλώνοντας μια συμπαθητική περιέργεια για ό,τι καινούργιο είχαν να του πουν, και το ειλικρινές ενδιαφέρον του για τη ζωή και την οικογένειά τους.

Ήταν θεία δωρεά το ότι ο Στυλιανός Αλεξίου διατήρησε μέχρι την κοίμησή του μιαν αξιοθαύμαστη πνευματική διαύγεια και, μπροστά στην ανίατη αρρώστια του, μιαν αξιοπρέπεια που αντλούνταν κατευθείαν απ' «της τιμής τα κέρδητα και τσ' ευγενειάς τα δώρα», που η νένα Φροσύνη συμβούλευε πάντα την Αρετούσα να επιδιώκει. Και, αν ο Μαρίνος Τζάνες

Μπουνιαλής έγγραφε σήμερα, σίγουρα θα τον κατέτασσε μεταξύ εκείνων των «άξιων Κρητικών» που την απώλειά τους θρηγούσε η Πόλη του Χάνδακα στο τέλος του Κρητικού Πολέμου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΤΑΣΟΥΛΑ ΜΑΡΚΟΜΙΧΕΛΑΚΗ

